

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ФАКУЛЬТЕТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ,
ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

**Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»**

**з теми: «СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ, ЩО
ВПЛИВАЮТЬ НА ПРОЯВИ САМОПОШКОДЖУВАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ
СЕРЕД ПІДЛІТКІВ»**

Виконала: здобувачка вищої освіти
Освітньо-професійної програми
Психологія
Спеціальності 053 Психологія
заочної форми здобуття вищої освіти
Педич Анна Сергіївна

Науковий керівник:
Гудима Олександр Васильович,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної
та практичної психології

Рецензент:
Логвіна Оксана Анатоліївна,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри загальної
та практичної психології

Кам'янець-Подільський, 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ САМОПОШКОДЖУВАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ.....	7
1.1. Психологічна сутність та класифікації самопошкоджувальної поведінки.....	7
1.2. Особливості підліткового віку як чинники схильності до ризикованих форм поведінки.....	12
1.3. Соціально-психологічні фактори формування та підтримання самопошкоджувальної поведінки.....	17
Висновки до першого розділу.....	24
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ САМОПОШКОДЖУВАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ.....	25
2.1. Організація та методи дослідження.....	25
2.2. Аналіз результатів дослідження проявів самопошкоджувальної поведінки серед підлітків.....	32
2.3. Виявлення соціально-психологічних факторів та їхнього впливу на схильність до самопошкоджувальної поведінки.....	41
Висновки до другого розділу.....	46
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИКИ САМОПОШКОДЖУВАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ.....	48
3.1. Підходи до психологічної профілактики девіантних форм поведінки.....	48
3.2. Рекомендації для батьків, педагогів і практичних психологів щодо роботи з підлітками групи ризику.....	53
Висновки до третього розділу.....	60
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасне суспільство характеризується високою динамікою соціальних процесів, нестабільністю та зростанням рівня психологічної напруги, що безпосередньо впливає на формування особистості підлітка. Перехід від дитинства до дорослості пов'язаний із кризою ідентичності, пошуком власного місця у соціумі, необхідністю самостійного прийняття рішень та формуванням життєвих стратегій. У цей період зростає ймовірність виникнення деструктивних форм поведінки, однією з яких є самопошкоджувальна поведінка (Аксьонов, 2025).

Самопошкоджувальна поведінка (self-harm) визначається як умисне нанесення шкоди власному тілу без наявності свідомого наміру позбавити себе життя. У наукових дослідженнях вона розглядається як особливий спосіб регуляції емоційного стану, форма протесту, заклик про допомогу, а подекуди й як елемент формування ідентичності у групі однолітків. За даними міжнародних епідеміологічних досліджень, від 15% до 20% підлітків хоча б один раз у житті здійснювали акти самоушкодження, а близько 10% практикують їх систематично. В Україні ця проблема довгий час залишалася на периферії наукових досліджень, однак останні роки відзначаються значним зростанням кількості звернень до психологів і медиків з даної проблематики, що підкреслює її суспільну значущість (Сватенкова, 2025).

Актуальність теми зумовлена низкою причин. По-перше, підлітковий вік є критичним періодом, коли формується образ «Я», відбувається становлення самооцінки, розвиток навичок емоційної регуляції. Недостатня соціальна підтримка, конфлікти у сім'ї, булінг у шкільному середовищі, відсутність ефективних комунікативних стратегій можуть виступати значущими чинниками, що провокують схильність до самопошкоджувальної поведінки. По-друге, особливе занепокоєння викликає те, що подібні дії часто залишаються непоміченими дорослими – батьками, педагогами, фахівцями, – що створює ризик переходу епізодичних актів у стійку поведінкову стратегію. По-третє, наявність зв'язку між самопошкоджувальною поведінкою та суїцидальними

тенденціями потребує глибокого вивчення даного феномену з метою профілактики (Butuzova, 2025).

Проблематика самопошкоджувальної поведінки має міждисциплінарний характер і вивчається на перетині психології, психіатрії, соціології та педагогіки. У психологічному вимірі вона пов'язана із вивченням особливостей емоційної сфери, копінг-стратегій, мотиваційних установок, а також із дослідженням впливу соціально-психологічних факторів, що визначають спосіб реагування підлітка на стресові ситуації. З огляду на актуальність проблеми, її недостатнє розроблення у вітчизняній науці та необхідність розробки профілактичних заходів, обрана тема магістерської роботи є своєчасною та суспільно значущою.

Об'єктом дослідження є самопошкоджувальна поведінка у підлітковому віці.

Предметом дослідження є соціально-психологічні фактори, що впливають на прояви самопошкоджувальної поведінки серед підлітків.

Метою дослідження є виявлення та аналіз соціально-психологічних факторів, які зумовлюють схильність до самопошкоджувальної поведінки у підлітків.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до розуміння самопошкоджувальної поведінки в сучасній психології;
2. Визначити особливості підліткового віку як періоду підвищеного ризику виникнення деструктивних форм поведінки;
3. Провести емпіричне дослідження проявів самопошкоджувальної поведінки серед підлітків та виявити ключові соціально-психологічні детермінанти;
4. Розробити психологічні рекомендації щодо профілактики самопошкоджувальної поведінки у підлітковому середовищі.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що рівень схильності підлітків до самопошкоджувальної поведінки зумовлений комплексом соціально-психологічних факторів, зокрема: дефіцитом соціальної підтримки,

низькою самооцінкою, негативним сімейним кліматом та високим рівнем емоційної нестабільності.

Методи дослідження. Для досягнення мети було застосовано комплекс методів: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація наукових джерел), емпіричні: опитувальник самопошкоджувальної поведінки (Self-Harm Inventory, SHI, Дж. Батлер); Шкала депресивних проявів у підлітків (Children's Depression Inventory, CDI, М. Ковач); опитувальник рівня агресивності (Басса-Даркі); методика «Шкала оцінки сімейного середовища» (Family Environment Scale, FES, Р. Мооса), а також методи математичної статистики для кількісної та якісної обробки результатів.

Експериментальна база дослідження. Вибірку склали 58 підлітків віком від 14 до 16 років, які навчаються у Кам'янець-Подільському ліцеї №5. Серед них – 32 дівчини та 26 юнаків.

Теоретичне значення дослідження полягає у розширенні уявлень про психологічні механізми формування самопошкоджувальної поведінки у підлітковому віці.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання результатів дослідження практичними психологами освітніх закладів, соціальними педагогами та консультантами при розробці програм профілактики й корекції самопошкоджувальної поведінки серед підлітків.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження обговорювалися на IV International Scientific and Practical Conference «Current problems in education and scientific theories», 22-24 вересня 2025 року, Krakow, Poland; Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції та перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства», 22 серпня 2025 року, м. Кременчук; XI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців», 17 листопада 2025 р., м. Кам'янець-Подільський.

Публікації:

1. Гудима О.В., Педич А.С. Соціально-психологічні фактори самопошкоджувальної поведінки серед підлітків. *Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference*. Krakow, Poland. Pp. 136–139.

2. Педич А.С. Особливості формування та підтримання самопошкоджувальної поведінки. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції, 22 серпня 2025 р., м. Кременчук, 2025*. С. 102–104.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку використаних джерел з 68 найменувань. Повний обсяг роботи – 72 сторінки.

ВИСНОВКИ

На основі отриманих результатів було сформульовано висновки:

1. Визначено психологічну сутність самопошкоджувальної поведінки як деструктивної стратегії саморегуляції, що дозволяє тимчасово знижувати емоційне напруження, відновлювати відчуття контролю або сигналізувати про потребу в підтримці. Розглянуто класифікації самопошкоджувальних дій та їхню функціональну роль у психоемоційному розвитку підлітка. Виявлено, що особливості підліткового віку – становлення самосвідомості, високий рівень емоційної чутливості, прагнення до автономії – підвищують схильність до ризикових моделей поведінки. Соціально-психологічні фактори, такі як вплив родини, однолітків та соціокультурного середовища, виступають ключовими у формуванні та підтриманні аутоагресивних дій.

2. Проведено емпіричне дослідження за участю 58 підлітків ліцею, що дозволило детально виявити прояви самопошкоджувальної поведінки та визначити соціально-психологічні чинники, які її підтримують. За результатами дослідження, 41% учасників повідомили про наявність епізодів самопошкодження протягом останнього року, причому 15% зазначили повторні дії різного ступеня інтенсивності. Виявлено, що підлітки із високим рівнем внутрішньої агресії, який перевищував норму на 25–30%, демонстрували вищу ймовірність здійснення самопошкоджувальних дій. Помірні депресивні прояви спостерігалися у 38% респондентів, серед них 60% одночасно мали тенденції до самопошкодження. Це свідчить про тісний взаємозв'язок депресивних симптомів та аутоагресивних проявів, що підкреслює необхідність ранньої психологічної діагностики емоційного стану підлітків. Низька сімейна згуртованість та високий рівень конфліктності спостерігалися у 35% підлітків, серед яких 70% одночасно мали ознаки самопошкоджувальної поведінки. Встановлено, що брак емоційної підтримки та недостатній контроль з боку батьків підвищують ризик формування деструктивних стратегій подолання стресу.

Взаємодія з однолітками також відіграє значну роль: 44% учасників зазначили, що спостерігали або обговорювали з друзями випадки самопошкодження, що сприяло соціальному навчанні та моделюванню аналогічної поведінки. Понад 50% підлітків мали доступ до контенту в інтернеті, який романтизував або нормалізував самопошкодження, що підтвердило вплив цифрового середовища на формування ризикової поведінки.

Отримані дані свідчать про багатовимірний характер формування аутоагресивних моделей, де взаємодіють індивідуально-психологічні, сімейні, соціальні та цифрові чинники. Такий комплексний підхід до дослідження дозволяє не лише виявляти групу ризику, а й розробляти ефективні профілактичні та психокорекційні програми, спрямовані на зниження ймовірності самопошкоджувальної поведінки серед підлітків.

3. У результаті дослідження були виділені основні напрямки психопрофілактики самопошкоджувальної поведінки підлітків, які поєднують індивідуальні та групові втручання й інтегрують сучасні психолого-педагогічні підходи. Психопрофілактика включає тренінги з емоційного самоконтролю, що спрямовані на розвиток здатності підлітків усвідомлювати власні емоції, аналізувати причини виникнення стресових станів та формувати адаптивні стратегії поведінки. Особлива увага приділяється розвитку когнітивної гнучкості та навичок рефлексії, що дозволяє підліткам оцінювати альтернативні способи реагування на внутрішні та зовнішні подразники без використання деструктивних дій.

Індивідуальні вправи спрямовані на опрацювання конкретних проблем підлітка, пов'язаних з імпульсивністю, тривожністю та внутрішньою агресією. Використання когнітивно-поведінкових методик дозволяє формувати нові автоматизовані моделі поведінки, що замінюють самопошкоджувальні патерни на більш конструктивні, а арт-терапевтичні та творчі техніки створюють безпечний канал вираження емоцій, підвищують самооцінку та відчуття контролю над власними переживаннями.

Групові заняття мають особливу соціально-психологічну цінність: вони

забезпечують тренування міжособистісних навичок, емпатії, конструктивної взаємодії з однолітками, а також створюють безпечне середовище для обговорення стресових ситуацій і вироблення адаптивних стратегій. Дослідження показують, що участь у структурованих групових тренінгах знижує ризик повторних епізодів самопошкодження на 30–40%, підвищуючи рівень емоційної стабільності та соціальної підтримки серед учасників.

Крім того, розроблено рекомендації для батьків, педагогів та практичних психологів, які передбачають формування довірливого та підтримуючого сімейного середовища, спрямованого на відкритий діалог і розвиток емоційної компетентності підлітка. Педагогам пропонується впроваджувати освітньо-профілактичні програми, інтерактивні вправи та рольові ігри, що стимулюють розвиток конструктивної поведінки і знижують вплив девіантних моделей у колективі. Практичні психологи координують індивідуальні та групові втручання, здійснюють діагностику емоційного стану, моніторинг динаміки поведінки та адаптації підлітків, а також коригують програми залежно від результатів спостереження.

Системний підхід, що поєднує роботу з підлітком, сім'єю, школою та соціальним середовищем, дозволяє не лише знизити ризик самопошкоджувальної поведінки, а й сприяти розвитку внутрішніх ресурсів підлітка, формуванню стійких навичок саморегуляції та адаптивних моделей взаємодії з оточенням.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення ефективності інтегрованих психопрофілактичних програм у різних соціальних і освітніх контекстах, а також на аналіз довготривалих змін у поведінці та психологічному благополуччі підлітків групи ризику. Особливу увагу доцільно приділяти виявленню індивідуальних детермінант схильності до самопошкодження, впровадженню технологій дистанційної підтримки та вивченню ролі цифрових платформ у формуванні безпечних моделей поведінки серед підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонов М. Gender-related features in motivation for extra curricular activities in adolescent students. *Scientific notes of the University KROK*. 2025. P. 532–538. URL: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-79-532-538>.
2. Андрущенко Т. Психологічні особливості життєстійкості і благополуччя осіб підліткового віку. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2024. С. 5–14. URL: [https://doi.org/10.31392/udu-nc.series12.2024.25\(70\).01](https://doi.org/10.31392/udu-nc.series12.2024.25(70).01).
3. Асєєва Г. Внутрішньо переміщені особи підліткового віку та особливості розвитку їх особистісної ідентичності. *Молодь і ринок*. 2024. № 11/219. С. 137–142. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.297001>.
4. Бедлінський О. І. Проблема періодизації підліткового віку в сучасному суспільстві. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. № 2 (143). С. 49–54.
5. Берегова Н., Шеремет А. Девіантна поведінка у підлітків: причини, прояви, шляхи профілактики та корекції. *Psychology travelogs*. 2025. № 1. С. 127–136. URL: <https://doi.org/10.31891/pt-2025-1-14>.
6. Бессмертна С. Ф. Психологічні особливості самоствавлення школярів підліткового періоду розвитку. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2022. Т. 3. С. 40–44. URL: <https://doi.org/10.31812/psychology.v3i.7471>.
7. Богданова К. Д. Особливості самосвідомості сучасного підлітка. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2022. Т. 6. С. 31–35. URL: <https://doi.org/10.31812/psychology.v6i.7308>.
8. Бондар С. О. Конфліктність як основна проблема підліткового віку : thesis. 2018. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/33650>.
9. Вальоса М. П. Психологічна сутність просоціальної поведінки особистості: thesis. 2017. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/8513>.
10. Гаджієва А. Ш., Адигозелова Ш. А. Психологічні основи впливу емоційного стану на формування девіантної поведінки у підлітків. *Grani*. 2023.

Т. 25, № 6. С. 165–169. URL: <https://doi.org/10.15421/172284>.

11. Гончар Л. Шляхи запобігання і подолання булінгу серед дітей підліткового віку. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 2(32). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2\(32\)-916-925](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2(32)-916-925).

12. Горлач А. С. Феномен самоушкоджуючої поведінки у сучасних підлітків. *Соціально-психологічні ресурси особистості в екстремальних умовах*. 2024. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-393-7-13>.

13. Єременко О. Дослідження самооцінки дітей підліткового віку. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2022. Т. 6. С. 40–44. URL: <https://doi.org/10.31812/psychology.v6i.7310>.

14. Єрмакова Н. Прояви суїцидальних тенденцій у підлітковому віці. *Психологія: реальність і перспективи*. 2023. № 20. С. 48–56. URL: https://doi.org/10.35619/prap_rv.v1i20.325.

15. Злагодух В. В., Буняк А. С. Психологічні особливості самоставлення у підлітків з проявами віктимної поведінки. *Психологія: реальність і перспективи*. 2019. № 12. С. 71–76. URL: https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi12.51.

16. Іванова О. А. Прояви агресивності у дітей підліткового віку. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2022. Т. 6. С. 49–52. URL: <https://doi.org/10.31812/psychology.v6i.7312>.

17. Іванюта О., Яницька О. Психологічний аспект сформованості візуального мислення у школярів підліткового віку. *Психологія: реальність і перспективи*. 2021. № 15. С. 59–68. URL: <https://doi.org/10.35619/praprv.v1i5.185>.

18. Кернас А., Хачина Н. Проблема адаптації дітей підліткового віку змушено виїхавших з України. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*. 2024. № 9(51). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-9\(51\)-1191-1201](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-9(51)-1191-1201).

19. Клочко О. О. Компетентнісний підхід у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики адиктивної поведінки підлітків «групи ризику». *Вісник Запорізького національного університету Педагогічні науки*. 2021. Т. 2, № 3. С. 73–77. URL: <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-3-2-11>.

20. Коваленкова А. Умови розвитку життєстійкості особистості підліткового віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2024. С. 36–46. URL: [https://doi.org/10.31392/udn-pn.series12.2024.23\(68\).04](https://doi.org/10.31392/udn-pn.series12.2024.23(68).04).
21. Кодацька С. М. Морфофункціональні й психофізіологічні особливості підліткового віку : thesis. 2010. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/handle/123456789/6029>.
22. Коллі-Шамне А. В., Татаренко А. О. Психологічні особливості саморегуляції поведінки учнів підліткового віку. 2022. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5843319>.
23. Кононова М. М. Психологічні чинники кібербулінгу серед підлітків. *Науковий вісник ужгородського національного університету. серія: психологія*. 2023. № 4. С. 29–32. URL: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.4.6> (дата звернення: 12.10.2025).
24. Корінчак Л. Особливості фізіології підліткового віку та вплив гормональних змін на організм. *Суспільство та національні інтереси*. 2024. № 6(6). URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-6\(6\)-102-110](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-6(6)-102-110).
25. Коць М., Давидюк К. Особливості соціального інтелекту дітей підліткового віку з вадами психофізичного розвитку. *Психологія: реальність і перспективи*. 2020. № 14. С. 118–124. URL: https://doi.org/10.35619/prap_rv.v.159.
26. Краєва О. А. Криза ідентичності осіб підліткового віку. *International journal of education and science*. 2019. Т. 2, № 4. URL: <https://doi.org/10.26697/ijes.2019.4.25>.
27. Красуля О. Особливості переживання тривожності дітьми підліткового віку. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2018. Т. 9. С. 102–107. URL: <https://doi.org/10.31812/psychology.v9i0.3727>.
28. Кривокульська Л. Д., Шамне А. В. Психологічні особливості суб'єктивних переживань та поведінкових реакцій дітей підліткового віку. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2022. Т. 3. С. 36–40. URL: <https://doi.org/10.31812/psychology.v3i.7470>.

29. Лелик Х. Психологічні особливості девіантної поведінки особистості підліткового віку. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2019. № 1. С. 171–178. URL: <https://doi.org/10.32447/22185186.2019.1.17>.
30. Льовочкіна О. В. Самотність підлітка як психологічна проблема. *Актуальні проблеми психології. Екологічна психологія*. 2014. Т. 7, вип. 37. С. 126–134.
31. Макаренко Н. М. Сучасний український підліток очима психолога. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2022. Т. 4. С. 70–74. URL: <https://doi.org/10.31812/psychology.v4i.7429>.
32. Малашевська І., Кожевнікова Л., Захарченко А. Творчий розвиток дітей підліткового віку засобами українського музичного фольклору. *Молодь і ринок*. 2025. № 7-8/239-240. С. 37–40. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.339670>.
33. Маркова О. В. Сучасний стан здоров'я дітей старшого підліткового віку: thesis. 2010. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/handle/123456789/6041>.
34. Мацкевич В. Г. Вплив сім'ї на емоційно-почуттєву сферу дітей підліткового віку. *Соціально-психологічні ресурси особистості в екстремальних умовах*. 2025. С. 20–22. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-507-8-5>.
35. Михайлишин У. Психологічні особливості девіантної поведінки підлітків у сім'ях із різними стилями виховання. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2020. № 1(51). С. 152–167. URL: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2020-51-1-152-167>.
36. Мостова І., Кушніренко К. Дослідження самооцінки особистості серед підлітків. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. С. 107–112. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-68-4-107-112>.
37. Немеш В. І. Емоційна трансформація підліткового віку. *Науковий вісник ужгородського національного університету. серія: психологія*. 2022. № 3. С. 93–95. URL: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.3.18>.
38. Помиткіна Л., Жукова І., Пономаренко Т. Психологічні особливості громадянського виховання як способу формування свідомості учнів підліткового

віку. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*. 2021. № 5 (11). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-5\(11\)-416-424](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-5(11)-416-424).

39. Прахова С. А. Особливості фрустраційних реакцій учнів молодшого підліткового віку. ЛНУ ім. І. Франка, 2013. URL: <https://doi.org/10.31812/123456789/3012>.

40. Присяжнюк Б. Психологічні особливості розвитку емоційно-почуттєвої сфери у дітей підліткового віку. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*. 2024. № 5(47). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-5\(47\)-1653-1663](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-5(47)-1653-1663).

41. Прищепа С. Позакласна діяльність як засіб гендерного виховання учнів підліткового віку. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 6(34). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-6\(34\)-612-619](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-6(34)-612-619).

42. Рижа О. М. Психологічні особливості прояву агресії у дітей підліткового віку. *Практична психологія та соціальна робота*. 2021. № 2 (143). С. 49–54. 2021.

43. Русіна С. М. Психологічні проблеми підліткового віку: регіональний аспект: thesis. 2007. URL: <http://dspace.bsmu.edu.ua:8080/xmlui/handle/1239/5912>.

44. Самойленко Н. І. Сучасні підходи до профілактики адиктивної поведінки підлітків у загальноосвітньому закладі. *Педагогіка та психологія*. 2016. № 53. С. 350–358. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.57611>.

45. Сафарян С. І. Психолого-педагогічні особливості розвитку художньо-образного мислення учнів підліткового віку. *Pedagogy and psychology in the modern world: the art of teaching and learning*. 2021. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-041-4-18>.

46. Сватенкова Т. Генеза поняття «психологічний потенціал підлітка». *Psychological prospects journal*. 2022. № 40. URL: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2022-40-sva>.

47. Сватенкова Т. Модель актуалізації психологічного потенціалу підлітка. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*. 2025. № 12(54). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12\(54\)-1696-1710](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12(54)-1696-1710).

48. Сергєєва Т. О. Психологічні основи формування самостійності у школярів підліткового віку. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2022. Т. 5. С. 160–164. URL: <https://doi.org/10.31812/psychology.v5i.7393>.
49. Станішевська В. Особливості прояву внутрішньоособистісних конфліктів у вихованців військового ліцею підліткового віку. *Вісник Національного університету оборони України*. 2021. С. 146–152. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2021-62-4-146-152>.
50. Стельмах О. Психологічні особливості децентрації особистості підліткового віку. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 4 (9). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-448-458](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-448-458).
51. Столбов Д. В. Розкриття сутності Інтернет-ризиків на міжнародному рівні. *Theory and methods of e-learning*. 2014. Т. 3. С. 279–285. URL: <https://doi.org/10.55056/e-learn.v3i1.350>.
52. Теслюк В., Куль А. Дослідження поширеності булінгу серед підлітків. *SWorld Journal*. 2018. № 13-03. С. 126–130. URL: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2022-13-03-033>.
53. Харченко В., Шелестова О. Особливості статевої ідентифікації особистості. *Scientific bulletin of kherson state university series psychological sciences*. 2025. № 1. С. 18–28. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-326/2025-1-3>.
54. Хміляр О. Психологія поведінки суїцидента. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 1-51. С. 144–150. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2019-0-1-51-144-150>.
55. Цифрові медіа та їх вплив на дітей підліткового віку / Н. Б. Бондарчук та ін. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2023. № 1. С. 53–58. URL: <https://doi.org/10.11603/1681-2786.2023.1.13860>.
56. Чепілева А. О. Психологічні особливості вияву особистісних дисгармоній у школярів підліткового віку *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2020. № 4(52). Т. 4. С. 127–135.
57. Чистікова З. В. Сутність поняття асертивність підлітка у

психологічній науці: основні наукові підходи. *Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень*. 2023. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-353-1-18>.

58. Шаумян О., Калабанова Д. Особливості впливу війни в Україні на процес самозмінювання у дітей підліткового віку. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 5(51). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-5\(51\)-2382-2393](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-5(51)-2382-2393).

59. Щербельська О. А. Особливості формування ціннісних орієнтацій учнів старшого підліткового віку. *SWorldJournal*. 2018. № 11-06. С. 127–129. URL: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2022-11-06-136>.

60. Щербакова О. Психологічні детермінанти становлення особистості академічно здібного учня базової школи. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2020. № 1(51). С. 263–273. URL: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2020-51-1-263-273>.

61. Щербакова О. Соціальний інтелект та академічні здібності учнів старшого підліткового віку. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2019. № 3(50)Т3. С. 337–349. URL: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2019-50-3-3-337-349>.

62. Butuzova L., Dmytrieva S., Polishchuk M. Уявлення майбутніх педагогів про причини самогубства серед молоді. *Herald of kiev institute of business and technology*. 2025. Vol 52 No 1 (2025). С. 10–21. URL: [https://doi.org/10.37203/kibit.2025.52\(1\).01](https://doi.org/10.37203/kibit.2025.52(1).01).

63. Derevyanko N. Психологічна сутність та мотиви просоціальної поведінки особистості. *Psychological prospects journal*. 2020. № 35. С. 43–55. URL: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2020-35-43-55>.

64. Honcharuk N., Onufriieva L. Особливості формування психологічних захисних механізмів у ситуаціях спілкування в дітей підліткового віку. *Psychological journal*. 2018. Т. 16, № 6. С. 52–66. URL: <https://doi.org/10.31108/1.2018.6.16.4>.

65. Ia. K. M. Symptoms of conduct disorders in adolescence of different

genders. *Scientific bulletin of kherson state university. series psychological sciences*. 2021. No. 3. P. 53–59. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2021-3-7>.

66. Klybanivska T., Popova O. Особливості ставлення дітей підліткового віку до соціальної реклами. *Організаційна психологія Економічна психологія*. 2020. Т. 19, № 1. С. 61–71. URL: <https://doi.org/10.31108/2.2020.1.19.7>.

67. Orlova I., Selyutina E. Teenage selfharm and guilt: exploring the impact of self-esteem. *Scientific research and development. socio-humanitarian research and technology*. 2025. Vol. 14, no. 3. P. 41–46. URL: <https://doi.org/10.12737/2306-1731-2025-14-3-41-46>.

68. Shcherbakova O. Емоційний інтелект та академічні здібності учнів старшого підліткового віку. *Психологія: реальність і перспективи*. 2019. № 13. С. 195–200. URL: https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi13.143.